Megjelenik minden hónap 15-ikén három ívnyi tartalommal.

MAGYAR
NYELVŐR
SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

Szerkesztő s kiadó hivatal Budapest VI. Délibáb-ucca 16. sz.

XXII. kötet. 1893. FEBRUÁR 15. II. füzet.

TÖRÖK-MAGYAR SZÓEGYEZÉSEK.

Szókincsünknek ama jelentékeny része, a mely a törökség révén került nyelvünkbe, különböző időkből veszi eredetét. Vannak újabbkori átvételek és vannak olyanok, melyek a törökökkel való érintkezés legrégibb idejére vezethetők vissza. Nyelvtörténeti régiség számba ugyan nem mennek, de sok közöttük az elavult, a már idejét mult. A török hódoltság legrégibb napjaiban juthattak nemzetünk nyelvébe, és befogadta őket a nép beszédje, helyük jutott az irástudók könyveiben. Idő multával azonban kikoptak a közhasználatból és elfeledtük őket. Az irodalmi nyelvből egészen kivesztek, a nép beszédje meg egy-egy területre szorította vissza őket.

Így történt a többek közt a *domosz* szóval, mely a régi nyelvben ‚disznót' jelentett, és a melyet az oszmán-törökség *domuz* alakjában ismer. A *boncsok* szót ellenben, melyet *bondsuk* formában vall magáénak a török, nyelvjárások őrizték meg számunkra. Még inkább áll ez a *szárma* szóra, mely sok vidéken ‚tölteléket, töltött káposztát' jelent. Török eredetije ugyancsak *sarma*, jelentése szintén ‚töltelék, begöngyölgetett valami', és etimonjára nézve egy *sarmak*: ‚göngyölni' igének a főnévi alakja. Sokkal több azonban az olyan török eredetű szó, melynek a mai nyelvben teljességgel nyoma veszett.

Egy-két kihalt szót akarok fölelevéníteni; főleg azért is, mert nyelvünk története még őrzi az emléküket és mert az elhunyt szótest elváltozásai hangtanilag is érdekelhetnek bennünket. Elsőnek álljon itt ezek közül a

Szemény, szëmény

szó, mely a nyelvtörténeti tanúság szerint ‚lovas-katona'-félét jelentett. E szó történetére vonatkozó adataink aránylag újabb keletűek, és ezek se határozzák meg kellőleg a szó eredeti jelentését. Gyöngyösinél ‚kozákot, lengyel katonát' jelent, Szabó Dávidnál meg

mint a ‚harisnyát', melyet aligha tót atyánkfiaitól nem vettünk kölcsön talán már akkor, mikor itt megtelepedtünk.

Volt már erről a két szóról említés a Nyelvőrben?

Visszatérve az ‚átalvetőre', eszembe jut, hogy neves hazai írók egy-egy magyar szó értelme iránt nincsenek tisztában. Radó Vilmos, ez a jeles tanférfiú pl. ‚Robinsonjában' ezt hogy *jóllehet* ily értelemben használja: ‚gut möglich'; holott *jóllehet* annyi mint: ‚obschon, obgleich'.

Hát még az a kitünő poétánk, a ki a ‚prügelknabét' *ustorhegyes*-nek magyarítja! Aztán az a másik, nem kevésbbé ünnepelt honi költő, a ki (à la richmondi Márta) egy előkelő udvari hölggyel dicsekedőleg mondatja el, hogy ‚tudok himezni, tudok *hámozni*'. Hiszen ez a ‚himezés-hámozás' az immel-ámmalt, tehát a habozást jelenti. KONDOR PÉTER.

A helyreigazítás jól jegyzi meg, hogy *általvető* nem annyi mint: ‚überzieher'; midőn azonban a ‚tarisznya' szót állítja oda egyértékesének, csupán közel jár, de nem egészen találja el igaz jelentését. *Tarisznya* ugyanis = ‚ranzen, tornister, felleisen'; *általvető* ellenben ugyanaz, a mi az *iszák* = lat. bisaccium, ném. doppelsack, quersack.

Tarisznya nem magyar szó (származására nézve l. Nyr. XXI.567), valamint *harisnya* sem az. Ez utóbbi, mint a helyreigazító jól sejti, a tótból került nyelvünkbe; példaképe *harusňa*: strumpf (Nyr. XI.220). SZARVAS GÁBOR.

Velence. Kőrösi Sándor ‚A magyar nyelvbeli olasz elemek' című dolgozatában (36) e szót kettős: 1) barchent, 2) wetterfahne jelentéssel a velencei *valessio* képmásának állítja, a mely csupán barchent jelentéssel járatos. E származtatás Simonyinak ‚A magyar nyelv' (I.117) művéből van átvéve, a hol azonban csak a ‚barchent' jelentés van említve s nem is *velence*, hanem *velez* alakról van szó — a melynek előjöttéről szeretnék közelebbről értesülni.*

Az egybevetést én egész biztosnak tartom; de honnanvaló

* Simonyi a *velez*: barchent szót kecskeméti ismerőseitől hallotta. Valószinű, hogy a ‚Besztercei Szójegyzék' *velcz* = barhanus szava is *velez*-nek olvasandó. Ehhez még meg kell jegyeznünk, hogy a Nyelvtörténeti Szótár, a honnan Kőrösi a *velence* szónak föntebbi két jelentését idézte, Pesti Gábor ‚Nomenclaturájából' egy *veletz*: fustagnum alakot is említ. Szerk.

a velencei *valessio?* Minthogy itt arab műtermékkel van dolgunk, a mint a német *barchent* s a román *fustagno* sat. bizonyítják, szabad talán a *Valencia* városnévre gondolnunk. A magy. *velence* alaknak az újgörögben nem csak βελέντζα, hanem βαλέντζα is megfelel; a Zanten előforduló βελέσια az *n*-nek kieséséről tesz vallomást, a mi az újgörögben nem idegenszerű, úgy hogy a *valessio* alakmódosulás talán görög befolyásról tanuskodik. A magy. *velence* e szerint az ő *n* hangjával egy régibb román alakot tükröztetne vissza: az első szótagbeli *e* hang pedig, valamint a görög alakok is, a *Valencia* és *Venezia* egybekeveredéséről tanuskodnának.

Itt meg akarom említeni, hogy Kőrösi az ő szójegyzékébe a *futa*: barchent szót nem vette föl. Helyesen. Hangtestére nézve ez perzsa-arab-török szó, jelentésére nézve azonban a román *fustagno* hatásáról tesz tanuságot, a mely a törökben, déli szlávságban és az újgörögben fogalmilag ama másik szóval egybevegyült, az oláh *fustă* szóban pedig alakilag is.

De mi köze lehet a *velence*: wetterfahnenak a *velence*: barchent szóhoz? Alig valami. Ez bizonyára = spanyol *veleta*: wetterfahne végtagcserével s *Velence*, avagy *velence*: barchenthez való alkalmazkodással. E szó az olaszban is megvan, de itt más jelentéssel járja: *veletta*: 1) kleines segel über dem mastkorb, 2) jeder hohe zum ausspähen geeignete ort, 3) ausspäher. Ez tehát a *vela*: segel szónak kicsinyítője s a latin *vigilare* szóval, a mint a közfölfogás akarja, nincs semmi köze. *Veletta*-nak a *vedere*: sehen-nel való népetimologiai összevegyítéséből *vedetta* keletkezett.

SCHUCHARDT HUGÓ.

MUTATVÁNY AZ ÚJ TÁJSZÓTÁRBÓL.

AHAJT (Székelyföld Tsz.; Nyr. V.175. 222. 376; Arany-Gyulai NGy. III.22. 25. 330; Marosszék, Karácsonyfalva Nyr. VII. 191; Udvarhely m. Vadr. Nyr. III.512; IV.276; VI.465. 517; Arany-Gyulai NGy. I.149; Vadr. 449. 450. 451. 458. 459. 461. 554; Székely-Udvarhely, Bethlenfalva Nyr. VII.377; Udvarhely m. Homoród-Almás Nyr. V.266; Csík m. Vadr. 491. 554; Csík-Sz.-Király Nyr. VIII.190; Gyergyó-Sz.-Miklós Nyr. VIII.89. 230; X.45; Erdővidék Nyr. IV.39; *ahejt* Udvarhely és Csík m. Csaplár Benedek; *ajt* Székelyföld Arany-Gyulai NGy. I.157): **1)** ott. *Ahajt a lejtőn*